

štrajkova. Obnovljena je aktivnosti opozicije, a postojala je i serija planova opozicije kako da se ukloni Staljin. Posle ovih upozorenja priroda sukoba izgleda drugačije.

Doduše, ni Vert kod prikaza Moskovskih javnih sudskih procesa ne previđa njihovu višeslojnu ulogu: služili su jačanju veza između malih ljudi "oslonaca pravde" i partijskog vrha, zatim za osudu trockista i za otkrivanje novih zavera. Bile su to važne teme ideologije koje su imale karnevalsku funkciju ventila (zli moćnici naspram poštenih malih ljudi garanta pravde) i bili "idealni mehanizam socijalne profilakse" (S. 215). Ovaj deo knjige počiva na pouzdanijim izvorima, ali su to uglavnom poznati podaci još od R. Medvedeva. Uprkos mestimično vidljivom naporu da prevlada jednostranosti, ipak ostaje utisak da je Vert prikazao komunizam kao u biti homogeni, zatvoreni i statički princip koji je pokretač sveukupne dinamike nasilja (Meyer 1999, 50). Vert ne pominje ulogu Prvog svetskog rata u brutalizaciji ponašanja masa i jačanju spremnosti na nasilje, niti spontane seljačke ustanke tokom rata koji su nastojali da potpuno unište stari zemljoposjed, a uz to ignoriše i jaz između bogatih i siromašnih koji je u carskoj Rusiji bio veći nego u drugim zemljama. Vert ulogu "crvenog nasilja" u građanskom ratu posmatra izolovano i imanentno izvlači iz ciljeva boljševika (Meyer 1999, S. 51, Rossanda 1998) pri čemu svesno isključuje razmatranje uloge "belog terora". Ne razmatra ulogu strane intervencije u ruskom građanskom ratu i zaboravlja da je sve češći pritisak gradova na sela za davanjem hrane bio takođe posledica nemačke okupacije Ukrajine 1918. i širokih južnoruskih i sibirskih regiona od strane belih i intervencionista 1919. što je uvećavalo glad u industrijskim gradovima. I kod prikaza kasnijih perioda crvenog terora potcenjena je ili isključena uloga spoljnog faktora (Meyer, 1999, S. 52). U jednom od kasnijih intervjua Vert se delimično korigovao i rekao da cilj direktiva partijskog vrhanije bilo ubijanje kulaka, ali su to operativci na različite načine tumačili. Sama direktiva unosila je kaos (Hahn 1997).

Važno historiografsko načelo da je istina celina, skup složenih i protivrečnih aspekata i činioca koji se uzajamno pojačavaju, slabi ubedljivost imanentnog tumačenja koje jednim činiocem pokušava da objasni celinu. Zapostavljanje ovog načela upadljivo je kod Verta kada, navodeći dekret Prezidijuma vrhovnog sovjeta od 28. 8. 1941, piše o žrtvama u deportovanju sovjetskih Nemaca, suspendovanju vojnika i oficira nemačkog porekla u sovjetskoj armiji i njihovom premeštanju na prinudni rad (Werth 1999. S. 241242). Da li se to, međutim, može objasniti bez nemačkog napada na SSSR, kada sovjetska vlada menja odnos i prema drugim neruskim narodima zbog sumnji u lojalnost. Nisu li se slično ponašale i daleko bezbednije SAD kada su logorisale američke Japance u toku Drugog svetskog rata? Vert realno uočava pogoršanje uslova života u Gulagu između 1941-1945, ali ni tu ne pominje ulogu ratnih uslova i fašističke agresije koji su i kod slobodnog stanovništva uzrokovali velike gladi. Kada govori o žrtvama velikog terora (koje su činili pretežno komunisti) Vert ih ubraja uopšte u žrtve komunizma ne izdvajajući staljinizam iz ovog pojma niti se trudi da razvije kriterije za razlikovanje neistovetnih faza u razvoju SSSR-a. Kako, međutim, objasniti samopotvrđivanje SSSR-a u Drugom svetskom ratu ako je ovaj počivao pre svega na "nasilju, potčinjavanju i teroru"? Otkuda odbrambena energija, žrtvovanje i borbena spremnost koja je zadivila svet? Da li je bilo izvora ovoga žara i izvan staljinizma? A kako objasniti logikom CKK antistaljinističke promene u SSSR-u? Ako je teror bio rezultat komunizma, da li je prestanak terora 1956. bio posledica napuštanja komunizma? To što je sovjetsko društvo vlastitim snagama razgradilo staljinističke strukture razlikuje ga od nacizma, koji je mogao biti slomljen samo izvana, slažu se Levin i Mejer.